

The image shows the front cover of an old book. The cover is decorated with a traditional marbled paper pattern, specifically a 'stone' or 'shell' pattern, featuring irregular, rounded shapes in various shades of brown, tan, and cream. The paper shows signs of age, including some staining and wear, particularly along the edges. In the bottom-left corner, there is a small, white rectangular library label with a thin black border. The label contains two lines of handwritten text in blue ink. The top line reads '891.41' and the bottom line reads 'O-71'.

891.41

O-71

19 NOV 2017

891.71

0-71

ՀԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԱՒՆ Բ. Հ. Կ. Մ.

Հրահարակալական մասնաճիւղի № 2.

Ժողովրդական գրեթի շար. № 1

ՎԻՆԶԵԼՄ ՏԵԼԼ

Վ. ՕՍՏՐՈՒՄՅԱՆ

1007
33263

Բ Ա Գ Ո Ի

Տպարան Ա. Մ. Փառաւանցի և Լ. Դ. Միրզաբեկի

1907

14563

NOV 9 1

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 1 декабря 1887 г.

Типогафія А. Н. Тараева и Л. Д. Мирзаянцъ, Баку.

ՎԻՆՆԵՐ ՏԵԼԼ

Եւրոպայի հիւսիսային կողմերում մի ժա
մանակ ապրում էր մի մեծ ազգ։ Մի քանի
տարի իրար ետեից նրանց հացի բերքը լաւ
չէր լինում. դրա պատճառով ամեն ինչ էլ
թանկացաւ։ Մարդիքը հաւաքուեցին, խելք
խելքի տուին ու շատ միտք անելուց յետոյ,
ճարները կտրած, վճռեցին՝ որ չօփ (վիճակ)
զցեն ամեն մի տասը հոգու մէջ. չօփը ում
որ ընկնի, նա պիտի թողնի իր հայրենիքը
ու գնայ ինչ տեղ որ ուզում է. էլ ուրիշ ճար
չը կար. հացը ախքան քիչ էր, որ ամեն-
քին հերիքութիւն չէր անիլ։

Մի խումբ տղամարդիք ու կանայք, տխուր
ու տրտում, դուրս եկան ու գնացին դէպի
հարաւ։ Նրանք՝ իրանք իրանց համար նոր
ճանապարհ էին բաց անում, իսկ հարկաւոր
եկած տեղը՝ թուրքի զօռով էին ճզում ու
անց կենում։ Վերջապէս, խումբը հասաւ
անտառների մէջ կորած Ալպեան*) սարերը.

*) Ի՛ վշիկով տառը եւրոպական լեզուների Ի
փափուկ հնչիւնն է արտայայտում։

այն տեղ վեր եկան մի անմարդաբնակ ձորում, որի ջուրը մի բարակ գետ էր ու մի լիճ: Տեղը բերքի կողմից շատ հարուստ ու գեղեցիկ էր՝ չորս կողմը ձիւնապատ սարերով պատած. բայց այստեղ, որ ասես, մարդկային հետք էլ չէր երևում: Միայն լճի ափին կար մի քոսոտ խրճիթ. այնտեղ կենում էր մի նաւավար, որը՝ եթէ հազարից մի անգամ մարդ էր պատահում, անց էր կացնում լճի միւս կողմը: Բայց սրանց բազմիցն էր թէ չէ, միայն այս անգամ լիճը այնպէս էր ալեկոծվում, այնպէս էր կատաղած, որ անկարելի էր միւս ափը անց կենալ ու ոչ ոք էլ սկի սիրտ չարաւ:

Այս նոր եկած ազգը, որ հելվետ էր ասում, մի լաւ ման եկաւ այս տեղերը ու տեսաւ, որ սա շատ անտառներով ու ջրերով հարուստ երկիր է: Դրանից յետոյ հելվետները մնացին այստեղ ու Շվից անունով մի շէն գցեցին: Է՛հ, ինչքան քրտինք թափեցին նրանք. ինչքան ահազին ծառեր են արմատահան արել, մինչև որ անանցնելի անտառները մաքրել են ծառերից. էլ ինչ ասես, որ արած չը լինեն. ճահիճներ

են չորացել, ժայռեր են կոտրատել ու յարմար ճանապարհներ բաց արել անդունդների վերկներով. էլ ինչ ասես, մի խօսքով, առաջուայ անմարդաբնակ ու լուռ տեղից գեղեցիկ ու մարդկերանցով լի մի տեղ են շինել:

Իսկ երբոր հելվետները տեսան որ տեղը նեղուած կուլթիւն է անում, նրանք Րէյն, Րօնա ու Սար գետերի միջում գտնող տեղերն էլ բռնեցին. դրանից յետոյ սկսեցին շվեյցարացի ասվել: Ո՛վ գիտէ, թէ քանի քանի հարիւր տարիներ էին ապրում նրանք այստեղ, սարերում հօտեր արածացնելով ու թեթևարժ քարայծերի ետեից ընկած չը, նայելով որ մարդուս կեանքը այդ տեղերում մի մագից էր կախուած: Հովիւները ու որսորդները, որոնք իրանց ճակատի քրտինքով ու սեփական արիւնով էին մշակել իրանց նոր հայրենիքը, համարձակ ու աշխատասէր մարդիկ էին. նրանց վախը միայն Աստուած էր, էլ ուրիշ վախ չունէին: Իրանք քաջառողջ աղամարդներ ու լաւ նետաձիգներ լինելով, միշտ պատրաստ էին իրանց անձը պաշտպանելու համար. ապրում

էին իրանց պապենական սովորութիւններով ու կարգերով. նրանց հողերովը անց էին կենում հազար տեսակ ազգութիւններ, այդ ազգերը միշտ ուզում էին նրանց տիրել, իրանց ձեռքի տակը գցել ու իրանց ճորտը դարձնել. բայց շվեյցարացիք, պաշտպանուած լինելով իրանց լաւ ծանօթ բարձր ու պինդ սարերով, կարողացան պինդ պահել իրանց անկախութիւնը. աշխարհիս երեսին անկախութիւնից էլ թանկ ու լաւ բան չը կար շվեյցարացիների աչքում:

Տասներեքերորդ դարում շվեյցարացիք երեք առանձին գիւղ կամ թէ, նրանց լեզուով ասած, երեք կանտօն էին կազմում. այդ կանտօններն էին Շվից, Ուրի և Ունտերվալ՝ գէն, որոնց կառավարութիւնը, այդպէս ասուած, ընդհանուր խորհուրդի ձեռքին էր: Այդ ընդհանուր խորհուրդի համար շվեյցարացիք իրանց միջից ընտրում էին ամենապատուաւոր ու փորձառու մարդկերանց:

1273 թուականին Գերմանիայում, որը այն ժամանակուայ ամենամեծ տերութիւնն էր Եւրոպայում, թագաւորնստեց Րուդօլֆ Հաբսբուրգը: Այդ Րուդօլֆ թագաւորը Շը-

վեյցարիայում շատ մեծ հողեր ունէր և հէնց նրա երեխայութեան օրերից շվեյցարացիք շատ սիրում էին նրան բարի լինելուն ու խաղաղ բնաւորութեան համար: Երբ նա թագաւոր դարձաւ, շվեյցարացիք իրանք իրանց յօժար կամքովը նրան իրանց գլխին հովանաւոր ընտրեցին, որ, բան է, մարդասպանութիւն կամ թէ մի մեծ վէճ կամ կռիւ պատահած ժամանակ, կարողանան գնալ նրա մօտը, որ նա իրանց գործը քննի և արդար դատաստան անի: Իսկ իրանք իրանց մէջ կառավարւում էին էլի առաջուայ պէս՝ իրանց սովորութիւններին համեմատ: Միայն մի մեծ գործ պատահած ժամանակ, ինքը Րուդօլֆն էր գալիս Շվեյցարիա ու իր ճշմարիտ դատաստանը կատարում բոլոր ժողովուրդի առաջ՝ բաց երկնքի տակ: Այս ամենի փոխարէն էլ շվեյցարացիք խօսք տուին, որ պատերազմ լինելուց գերմանացոց տէրութեանը օգնութիւն հասցենէ. և իսկ որ նրանք իրանց սիրելի թագաւորի համար իրանց արիւնը չէին խնայում: Րուդօլֆըն էլ իր կողմից՝ իր կուշար եկած շվեյցարացիներէ հետ այնպէս քաղցր, այնքան

լաւ էր վարւում, որ սկի չեղած: Շվեյցարացիք իրանց համար ապրում էին սարեբումը հանգիստ ու բաղաւոր՝ առանց ոչ ոքի դիպչելու:

Բայց շատ չը քաջեց նրանց ազատութիւնը: 1291 թուականին Բուրգօլֆ կայսրը մեռաւ և նրա տեղը գերմանացոյ գահին նրստեց նրա որդի Ալբրեխտը: Սա շատ ժլատ ու խտտասիրտ, գոռոզ ու անմատչելի մարդ էր. նրան ոչ տեսնել էր լինում և ոչ էլ հետը խօսել: Նրա ուշքն ու միտքը շատ հարստանալն ու շատ հողեր խլել ու ձեռք գցելն էր միայն: Ասպետները, որոնք Շվեյցարիայում հողեր ունէին, ուզում էին շվեյցարացիներին էլ, ինչպէս Գերմանիայի միւս տեղերում, ձորտեր դարձնեն: Հէնց այդ ասպետներն էին, որ Ալբրեխտին զրկւից հանեցին. նրանք պատմեցին նրան, թէ Շվեյցարացիք հալարտ, ինքնակամ ժողովուրդ են թէ նրանք գեղեցիկ տներ ու բազմաթիւ հօտեր ունեն և այլն: Թագաւորն էլ այս ամենը լսելուց յետոյ ցանկացաւ՝ որ, ինչ էլ որ ուզում է լինի, անպատճառ այդ հարուստ երկիրը նուաճի՝ իր ձեռքի տակը գցի: Նա

առաջ սորառնալիքներով պահանջեց շվեյցարացիներից, որ նրանք իրանք-իրանց գան ու հալատակուին իրան: Բայց շվեյցարացիք ոչ վախեցան նրանից և ոչ էլ եկան նրան խոնարհուելու: Ալբրեխտը կատաղեց դրա վրայ, Շվեյցարիա ուղարկեց իր երկու տեղակալին (լեանդֆօլստ) Հէսսլեքին ու Լեանդսերգին և սրանց լիակատար իրաւունք տրուեց որ, ինչ որ ուզում են, անեն, միայն թէ նուաճեն այդ ինքնակամ, իրասածի ազգը: Տեղակալները Շվեյցարիա հասան թէ չէ, իսկոյն սկսեցին սարսափելի, անասելի բաներ անել:

Նրանք թույլ չէին տալիս, որ շվեյցարացիք իրանց ապրանքները Շվեյցարիայից դուրս բերեն՝ ծախեն. ուրիշ երկիրներից բերւող ապրանքներից հարկ էին առնում. մի ամենաչնչին յանցանքի համար, իբրև տուգանք, փող էին վերցնում: Ծանր էր, շատ էր ծանրը Շվեյցարացիների համար այս ամենը. բայց ինչ արած, նրանք դեռ չէին մոռացել հանգուցեալ թագաւորի բարի բնաւորութիւնը, նրա արած լաւութիւնները և այդ էր պատճառը, որ ամեն ինչ կրում էին առանց տրտնջալու:

Բայց քանի գնում էր՝ նեղութիւնները այնքան շատանում ու աւելի խիստ էին դառնում: Ամեն տեղից օրեցօր աւելի վատ համբաւներ էր գալիս:

Մի օր, իրիկնադէմին, մի ձկնորս, մի հովիւ ու մի որսորդ, հաւաքուելով երեք կանաւոնի լճի ափին, խօսում էին իրանց գործերից. հովիւը իր խաշներից էր խօսում, ձկնորսը ձկներից, իսկ որսորդը, ի հարկէ, իր սիրելի որսերից էր խօսում: Յանկարծ, հեկեկալով, նրանց մօտն է վազում շվեյցարացի՝ Կօնրադ Բաումգարտենը, արիւնի մէջ կորած:

«Ի սէր Աստուծոյ, ասում է նա ձկնորսին, ինձ անցկացրու միւս ափը. ինչ որ ուզում է լինի ինչ որ ուզում ես արա՝ միայն թէ ինձ ազատես...»

Տեղակալի պահապանները, Բաումգարտենի ետեից ընկած, հալածում էին նրան, նրա սպաներից մէկը, մի քանի զինւորների հետ, մտաւ խեղճի տունը, ինչ որ լաւ բան տեսաւ վերջրեց և, կարծես թէ այդքանը դեռ հերիք չէր՝ նրա կնոջն էլ խայտառակեց: Այս ամեն բռնութիւնները տեսնելուց յետոյ

Բաումգարտենը էլ չը կարողացաւ համբերել ու տեղնուտեղը սպանեց սպային: Բայց, մինչև որ նա պատմում էր իր դարդը, սաստիկ փոթորիկ բարձրացաւ. ձկնորսը սիրտ չէր անում խեղճ մարդուն լճի միւս ափը անց կացնել: Նրա բաղդիցը հէնց այն րօպէին նրանց մօտ եկաւ Վիրէլմ Տէլլը: Սա չը դիմացաւ Բաումգարտենի աղաչանքապաղատանքներին ու ձկնորսին ասեց որ յետ անի կապած մաւոյկը:

«է՛հ, ինչ որ կը լինի՝ կը լինի, ասեց Տէլլը. յոյսներս դնենք Աստուծու կամքին. որքան ուժումս ոյժ կայ կը փորձեմ, Բաումգարտեն եղբայր. դատաւորների ձեռքից ես քեզ կազատեմ, իսկ փոթորիկից թող Աստուած ազատի: Դու էլ ձկնորս եղբայր, կնոջս կը մխիթարես, եթէ բան է, Աստուած մի արասցէ, գլխիս մի փորձանք գալու լինի, նրան կասես որ ես արեցի այն՝ ինչ որ պարտաւոր է անելու ամեն մի քրիստոնեա»:

Այս ասելուց յետոյ Տէլլն ու Բաումգարտենը մաւոյկ նստեցին ու զնային: Լիճը սաստիկ կատաղած էր, ալէկոծում էր ու մաւոյկը տաշեղի նման այստեղից այնտեղ

էր գցում: Բայց Տէլլը, որ թիավարելում
այնպիսի լաւ վարպետ էր, կարողացաւ խեղճ
մարդուն միւս ամբողջ անց կացնել ու այդպի-
սով ազատել տեղակալի զինուորներէ ձեռ-
քից: Հէնց որ նրանք նաւակի մէջ նստած
ափից մի քիչ հեռացան թէ չէ, իսկոյն ե-
կան տեղակալի զինուորները ու, տեսնելով,
որ բանը բանից արդէն անց է կացել, ճար-
ները կտրած, ուզեցին իրանց վրէժը մէկից
հանել. ցիրուցան արեցին խեղճ հովուի հո-
տերը ու կրակ տուին նրա աղքատիկ տուն
ու տեղը:

Մտքի տունը ընկած, գլուխը քաշ գցած,
նստած է իր նոր տան մօտ հարուստ շվեյ-
ցարացի Շտաուֆախերը: Երէկի նրա տան
մօտովը անց էր կենում տեղակալը. նա,
նախանձը աչքերին, նայեց նոր շինութեանը
ու ասեց. «օհօ, տեսէք, ինչպէս են ապրում
տեղա շվեյցարացիք. իսկ որ թաղաւորի
ապրուստ է եղել սրանց ապրուստը: Հըմ, մի
քիչ էլ սպասեցէք, շատ չի քաշիլ ձեր այս
տեսակ ապրելը»:

«Վայ ինձ համար, տունս ձեռքիցս դուրս
է գալու, ասում էր ինքն իրան Շտաուֆա-

խերը, ու այսպիսի տխուր ու դառն մտած-
մունքներից նրա գլուխը էլ աւելի էր քաշ
ընկնում, կարծես թէ, սրտին մի ծանր քար
գցեցին: Նրա խելօք կինը ազատեց նրան
այդ ծանր ու տխուր մտքերից, ասելով. «Էլ
ինչ ես գլուխդ քաշ գցել. ի՞նչ տղամարդ
ես. գործ կատարելու, բան տեսնելու փո-
խանակ, գլուխն է քաշ գցում: Հը, փառք
Աստուծու, խօ մենակ դո՛ւ չես զգուած այդ
անիրաւ տեղակալից. միթէ բոլոր կանաճու-
ներում քիչ մարդ կայ նրա դէմ, նրանից
դժգոհ, ինչ կը լինէր, որ ամենքդ հաւաք-
ուէիք մի տեղ ու խելք խելքի տուած՝ միտք
անէիք ու մի հնար գտնէիք ազատուելու
այդ անօրէն ու ծանր լուծից: Բաս սկի չե՛ս
լսել, որ մեր ծերերը ասում են.

Մէկ մարդի կոխը կոխ չէ,

Շատ մարդկանց կոխը մահ չէ:

— «Ճշմարիտ որ, միտք արեց Շտաուֆա-
խերը, ամօթ ինձ համար. իմ կինս, թոյլ
կրնիկարմատ տեղովը ինձ խելքի է դնում.
տես սկի խելքս կտրել է, ինչ տղամարդ
եմ ես. կինս ինձանից համարձակ է, կու-
զես, ես տղամարդ եմ նա կնիկարմատ»:

Այս ասելով, նա վեր կացաւ նստած տեղից ու ձեռքը ճակատին քսելով՝ մտածում էր, թէ արդեօք ի՞նչ կը լինի իր ընտանիքի հալը՝ եթէ գործը չը յաջողի: Նա մտածում էր և տեսնում, որ այդ դէպքում իսկ որ շատ դառնութիւններ կը գայ իր գլխին և որ իր ընտանիքն էլ չի պրծնիլ այդ ցաւերից: Շտառփախերը ինքն իրան ասում էր. «պատե՛րագմի, կու՛ի ժամանակ ցիրուցան կը դառնան խաչները, շատ ու շատ հայրեր կը կոտորուեն, քանի քանի տներ կը կործանուեն, հազարաւոր կանայք ու երեխաներ որբեայրի ու անօգնական կը մնան...»: Բայց նրա կիներ, Հերարուդան, իզուր տեղից չէր լսել իր հօրից հին պատմութիւններ. նա գիտէր թէ ինչպէս են շվեյցարացիք կռիւներ արել իրանց հարեան ազգերի հետ. նա լսել էր, որ իրանց պապերը արիւնի ու ճակատի քրտինքով էին ներկել ու պարարտացրել իրանց հողերը:

— «Ի՞նչ անենք, այ մարդ, ի՞նչու ես այդպէս վախենում կու՛ից ու աւերմունքից, ասում էր Հերարուդան, փնտս չը կայ. թող ձեզ կոտորեն. կարծես թէ մեզ, կենդանի մնա-

ցածներին, համար էլ ուրիշ ճար չի լինիլ. խելքդ ո՛ւմ է գնացել. կարծում ես թէ մենք ձեզանից յետոյ իսկոյն կընկնենք թշնամիների ձեռքը, որ էլ բան չի մնայ որ մեր գլուխը չը բերին: Չէ, այդ կողմից միամիտ կաց. մենք էլ մեր թոյլ տեղովը ազատուելու ճանապարհ կը գտնենք. փառք Աստուծու, ինչ կայ. ժայռեր շատ կան. այս բարձր ժայռերից ինքներս մեզ կը գցենք անդունդները ու կը պրծնենք նրանց ձեռքից»:

Կնոջ այս վերջին խօսքերը շարժեցին Շտառփախերի սիրտը. կարծես, այդ խօսքերը տրդամարդութիւն ու համարձակութիւն տուին նրան: Նա բարձրացրեց մինչև այն ժամանակ քաշ գցած գլուխը, գրկեց կնոջը ու ասեց նրան. «Չէ, ով որ մի այդպիսի քեզ նման սիրտ ունեցող կին ունի, նրա համար աշխարհիս երեսին սարսափելի բան չկայ. նա վախ չունի, նա ուրախութեամբ կռիւ կը գնայ հայրենի հողի համար. քեզ նման կին ունեցողը չի խընայիլ իր թիկունքը հայրենիքի օգտին գոհելու: Դու տանը մնացիր, քո տնտեսութիւնդ արա՛. միայն տես՝ աչքդ քեզ վրա պահիր, որ ամեն մի ուխտ գնացող օտարական, ամեն մի

վարդապետ, որը մեր տան շէմքովը կը մտնի հանգստանալու համար, առանց կուշտ կերակուրի չի մնայ: Ես գնում եմ կանաժները, որ ման գամ ու գտնեմ աշխարհի ընկերներ, որոնք հայրենի երկրի համար կարող են գոհել իրանց անձը»:

Հէնց այդ միջոցումն էր, որ տեղեկալը ըսկսեց մի բանդ շինել տալ Այ'տղօրփում' անհնազանդ շվեյցարացիների համար: Այդ շինութեան վրա ժողովուրդի մեծ բազումիւն էր բան անում. էլ ծեր, էլ կիւն, էլ երեխայ՝ միևնոյն էր նրանց համար. ով էր հարցնում թէ կարճդ ես բան անել, թէ ոչ. բոլորին էլ զօտով քշում էին դէպի աշտեղ և քար ու հող էին կրել տալիս, որ բանը շուտ գրլուխ գայ: Յոգնածութիւնից ստերը հազիւ հազ քաշ տալով, խեղճ ժողովուրդը քար էր կրում հէնց իրան համար շինուելիս բանդի համար. իսկ վերակացուն, կոշտ ու կոպիտ յիշոցներ տալով, բանեցնում էր բանւորներին: Յանկարծ, որտեղից էր որտեղից չէր՝ մի զափի ձայն եկաւ: Զինւորների մի խումբ էր գալիս. նրանք՝ հանդիսաւոր կերպով ձեռքներին բռնած մի երկար ձող, որի

ծայրին մի ինչոր գգակ էր գրած, ծանրումեծ քայլերով առաջ էին գալիս: Ժողովուրդի բազմութիւնը զարմացած ընկել էր զինւորների ետեից ու գնում և չէր հասկանում թէ սա ինչ նոր բան է հնարել տեղակալ Հէստերը: Զինւորները այդ ձողը գետին անկեցին, իսկ սպան բարձր ձայնով կարգաց Հէստերի հրամանը: Նա (Հէստերը) ուզում է իմանալ թէ ով է իրան հնազանդւում և ով չէ հնազանդւում. և դրա համար էլ պահանջում է, որ իր գգակին էլ նոյն պատիւը տան, ինչ որ իրան են տալիս. նա հրամայում է, որ գգակի մօտով ամեն մի անցուգարձ անող վերջնի իր գլխարկը ու գլուխ տայ գգակին: Իսկ ով որ այս հրամանը չի կատարի, նա կը գրկուի իր ազատութիւնից և ունեցած չունեցածից:

Ունտերփալդեն կանտօնի բաներն էլ սրանից լաւ չեն. տեղակալի սպաներից մէկը եկել է ու քշել տարել ձեր Մելխատլի եզները: Մելխատլի որդի Արնօլդը չի կարողացաւ գիմանալ այն անպիտանի կողմից հասցրած վիրաւորանքին. զօրս դու պատուիրեցիր, մի լաւ ծեծեց նրան, իր ճիպոտը

1807
33963

նրա վրա կոտորատեց: Հալածանքներից վա-
խենալով ու կամենալով իր կեանքը փրկել
իր ծերունի հօր համար, ինչպէս նրա մինու-
ճարը, նա փախաւ՝ գնաց մի ուրիշ կանտոն.
բայց առանց նրան մի անասելի բան
պատահեց: Տեղեկալը նրա հօրից պահան-
ջեց, որ նա իր որդու տեղը ասի:
Ծերը երգում կերաւ, որ ինքն էլ չը
գիտէ թէ ինչտեղ է իր որդին, Արնօլդը, Այն
ժամանակ այդ անաստուածը կանչել տուեց
գահիճներին, հրամայեց որ խեղճ ալիսրին
վէր դցեն գետնին ու աչքերը հանեն, ասե-
լով. «Հը, լսւ. ասենք թէ որդիդ այստեղ
չէ, դու խօ իմ ձեռքիս ես»: Դեռ դա ո-
չինչ. կարծես թէ այդ քիչ էր նրան. խեղ-
ճին ինչ որ ունէր չունէր ձեռքից խլեցին,
և նա դուից դուռ բնկած, ողորմութիւն էր
ինդրում Աստուած սիրողներից: Տեղակալի
ձեռքից փախած ու թագ կացած որդին
զարհուրանքով լսեց այդ ախուր համբաւը.
այդ օրուանից Արնօլդը վճռեց, որ ինչ էլ
որ լինում է լինի, պիտի հօր վրէժը հանի:
«Տեսէք, հիմիկուանից ձեզ ասում եմ—ա-
սեց նա Շտաուֆախերին որ Տէլլի աներոջ՝

Վալտեր Ֆիւրստին—եթէ դուք, ձեր տնե-
րի ու հօտերի համար վախենաք ու տեղա-
կալի առջև վիզ ծռէք, այն ժամանակ ես
խսկոյն կը գնամ սարերը, կը հաւաքեմ բո-
լոր հովիւներին և նրանց կը պատմեմ այս
բոլոր չարագործութիւնների մասին: Մի-
թէ մեզ երեխայութիւնից հէնց ի դուր տե-
ղից են նետաձգութիւն սովորեցրել. միթէ
կացին բռնելը ի դուր ենք սովորել». ասում
էր երիտասարդ Արնօլդը, աշխատելով հա-
մոզել ծերերին: «Էլ մենք ի՞նչ մարդ ենք.
անասունը անասուն լինելով, Աստուած նը-
րան էլ պաշտպանելու գործիք է տուել:
Վատը հէնց մենք՝ մարդիքս ենք, որ կանք.
մենակ մենք ենք, որ սպասում ենք մինչև
որ ուրիշները գալիս են ու մեր աչքերը
հանում»:

Քաջասիրտ երիտասարդի խօսքերը ծերե-
րին տեղահան արին. նրանք խսկոյն վճռե-
ցին, առաջ մի գնալ ու խորհուրդ հարցնել
այն հողատէր բարօններից, որոնք միշտ շը-
վիյցարացիների հետ լաւ էին վարւում և
հարկաւոր եղած ժամանակ միշտ օգնու-
թիւն էին հապնում, իսկ յետոյ իմաց տալ

երեք կանտոնների բնակիչներին. որ ամեն մի կանտոնից տասը ընտրուած մարդ գիշերը հաւաքուեն սարերումը մի տեղ, որպէս զի խորհուրդ անեն՝ տեսնեն թէ ինչ են առնում: Այն ինչ Շատուֆախերը ու Վալտեր Թիւրստը Շվից և Ուրի կանտոններումն էին մէկ մէկ հաւաքում՝ հայրենիքի համար ցաւողներին, Արնօլդ Մելխտալըն էլ Ունտերվալդենումն էր բանի կացել: Նա բարձրանում էր սարերը ու աշնալիսի զիք տեղերով էր գնում, որ կարծես թէ կեանքից ձեռք էր վերցրել. ճանապարհին ոչ մարդ էր պատահում, ոչ կացարան. ծարաւելիս՝ սառույցների ջրերիցն էր խմում: Վերջապէս, նա հասաւ Մլպեան հովիւների աղքատ խրճիթները: Այս տեղերում արդէն լըսել էին տեղակալի արարմունքները և ամեն տեղ, ուր Մելխտալը պատմում էր իր անբաղդ հօր գլխին եկածը, նրան շատ սիրով և ուրախութեամբ էին ընդունում: Անկեղծ սրտով էին նրան «բարով հազար բարի եկար» ասում և, իբրեւ աւատրիացիներին տուած նեղութիւններին պատասխան, նրանք վէր էին բերում պատերից կախ արած ժան-

դտած սուրերը: Շվեյցարիայի ամեն մի անկիւնում, երբ Արնօլդը տալիս էր Շատուֆախերի ու Վալտեր Թեիւրստի պէս պատուաւոր մարդկանց անունները, իսկոյն ամեն մի լսողի աչքերից քաջութեան կրակ էր թափւում. ամենքն էլ երգւում էին, որ կը կատարեն ամեն ինչ, ինչ որ նրանք ասեն, ինչ որ նրանք հրամայեն:

«Հայրենիքի համար ամեն ինչ կը զոհենք, թէկուզ մեր կեանքն անգամ» ասում էին նրանք:

Արնօլդը այդ կերպով, մի անից միւս տունը մտնելով, տեսաւ ու խօսեց իր կանտոնի բոլոր գիւղացիների հետ և վերջապէս հասաւ իր հայրենի ձորը. աշնտեղ էր նրա խեղճ հայրը. կոյր ու աղքատութեան մէջ ընկած՝ նա պառկած էր դարմանի (յարդի) վրա, որը ուրիշները խցճալով, բերել ու փռել էին նրա տակին: Արնօլդը տեսաւ իր խեղճ հօրը, բայց լաց չեղաւ: Նա իր դարդը ցոյց չէր տալիս. սրտի խորքերումն էր թազցրել իր ցաւերը, նրա միտքը միայն նա էր՝ թէ ինչպէս անի, որ կարողանայ հայրենիքը օտարների ձեռքից ազատել: Էլ

տեղ չկար, որ նա եղած չը լինէր. էլ սարերի կիրճեր, էլ խոր ու մութ ձորեր չը թողեց՝ ամեն տեղ էլ մտաւ ու ամեն տեղ էլ ժողովրդին ապստամբութեան յորդորեց: Դեռ այս բոլորը ոչինչ. նա վարդապետի շորեր հագած, ներս պըծաւ աւտորիացիների երկու ամենապինդ բերդերը ու ինքը իր աչքովը տեսաւ ու տեղեկացաւ նրանց գործութեան մասին: Ահա այդպէս, իր կեանքը միշտ վտանգի ենթարկելով, այս երիտասարդը մի երկու շաբաթում ամեն ինչ կարողացաւ պատրաստել մինչև այն օրը, երբոր երեք կանտօնների դրած ժամանակին, վերջին անգամ ընդհանուր խորհորդ անելու համար, ամենքն էլ մի տեղ պիտի հաւաքուէին: Վերջապէս այդ օրն էլ հասաւ:

Կռու ու հանդարտ գիշեր է: Անտառապատ բարձր ժայռերը, ունքերնին կախ գըցած, նայում էին դէպի Բիւտլիի ձորը: Հեռուից երևում է Ֆիրվալ՝ գլտադի լիճը. այնտեղ՝ նրա մօտ խառնուում են միասին երեք կանտօնների սահմանները: Լուսնկայ գիշեր է. լուսնի պայծառ լուսից սառոյցները պսպղում են հագար ու մի փայլով.

նոյնպէս պայծառ են փայլում տարին տան-
ներկու ամիս ձիւնով ծածկուած սարերի
ահագին շղթաները: Ահա այն սարի նեղ ու
կեռումեռ կածաններովը վեր են գալիս դէ-
պի քաշ մի տասը հոգի հասարակ գիւղա-
ցիներ. սրանք Ունտերվալ՝ դեն կանտօնի ըն-
տրուած մարդիքն են: Ամենից առաջ գնում
է Արնօլ՝ Գ Մեկխտալը. այս խեղճ հովիւնե-
րը, տուն ու տեղը թողած՝ ով դիտէ թէ
ինչ հեռու տեղերից, վեր են կացել՝ եկել
խորհուրդ անելու ու իրանց զլխի ճարը տես-
նելու: Դրանցից երկուսը իրար հետ չու-
նեն, մէկ մէկու հետ՝ այդ երկուսը թշնա-
մի են ու ահա քանի տարի է, որ մի կտոր
անպէտք հողի համար իրար միս են ուտում.
բայց ինչ կանես, որ հիմա՝ դրանք ամեն
ինչ մոռացել են, ու իրանց թշնամութիւնը
մի կողմը դրած, իրար ձեռքից բռնած, գը-
նում են դէպի ներքե: Ամենից շուտ տեղ
հասան Ուտներվալ՝ դեն կանտօն մարդիկը.
նրանք իսկոյն ձորի միջին կրակ վառեցին
ու, կրակի չորս կողմը նստոտելով, սկսե-
ցին ֆուսցածներին սպասել: Բայց դա էլ չի
երկար շատ քաշեց, միւս կանտօնցիներն էլ

շուտ եկան: Լճի երեսին մի մակոյկ երկաց. նրա միջին նստած է Շտաուֆախերը՝ Շվիցի տասը ընտրուած մարդկերանց հետ: Դեռ ապր չը հասած, նրանք գոռալով բարեւում են Ունտերվալդենից եկածներին: Ահա նրանք էլ տեղ հասան ու գուրս եկան մակոյկից. ամենքն էլ գինուորուած են աղեղներով, նետերով, ու հին, իրանց պապերից ֆնացած, սուրերով: Նրանք եղբայրաբար, ուրախ ուրախ բարեւում են ու ձեռք տալիս իրանցից շուտ եկած Ունտերվալդենցիներին. թէև իրար առաջին անգամն էին տեսնում, բայց անպէս սիրով էին իրար հետ խօսում, որ տեսնողը հէնց կիմանար, թէ սրանք վաղուց են մէկգմէկու ճանաչում: Սրանք ամենքն էլ իրար հետ մի սիրով ու մի ցանկութեամբ էին կապված. բոլորն էլ մի սիրով էին սիրում իրանց հայրենի սարերը, ամենքն էլ մի ցակնութիւն ունէին՝ պաշտպանել թշնամիներից իրացն կանանց ու երեխաներին: Ահա ֆնացածներն էլ եկան. բարձրում՝ ժայռերի վրա երկացին նրանք. զրահաւորուած, ջահերը ձեռքները առած, լուսաւորելով իրանց խոր ու մութ տեղերով

ընկած ճանապարհը, գալիս են նրանք դէպի ներքե: Սրանք էլ Ուրի կանտօնի ընտրուածներն են. նրանց առաջնորդում է Տէլլի ծելլի ծերունի աներ՝ Վալտեր Ֆիւրստը: Դրանց հետն է և զառամեալ, ուժից ընկած քահանան, զաւագանը գետին դէմ տալով, ամբամբալով, գալիս է նրանց հետ. բայց երևում է, որ շատ յոգնած է, որովհետև ոտները զօռով է վոխում: Չը նայած գիշեր ժամանակին ու ճանապարհի դժուարութեանը, նա՝ իբրև հաւատարիմ հովիւ, չի ուզում անտէր թողնի իր հօտը: Մենակ քաջ որսորդ Վիլհելմ Տէլլն է պակաս աշատեղ: Շտաուֆախերը նրան էլ էր կանչել աշատեղ՝ Բիւալի, բայց որսորդը, նրա ձեռքը սեղմելով, ասել էր.

«Ինձ ասելը ի՞նչ հարկաւոր է. միթէ Տէլլը վտանգի ժամանակ մենակ կը թողնի իր ընկերներին. այն Տէլլը՝ որը պըծացնում է զառն անգունդ գլորուելուց: Ինձ խորհրդի միք կանչիլ. ախր ես դատարկ խօսքով ի՞նչ օգնութիւն պիտի հասցնեմ ձեզ է. չէ, խորհուրդը ու խօսքերը իմ բանս չէ իմը անոս է». այս ասելով, նա մեկնեց իր տղա-

մարդի ձեռքերը: «Նրբ բազուկներս ձեզ հարկաւոր կը զան, այն ժամանակ բաւական է, որ մի խօսք ասէք. մէկ էլ կը տեսնէք, որ Տէլլը ձեր կողքին կանգնած է»:

Տէլլը սուտ ասելը չըզիտէ: Այս սարերումը ամենքն էլ նրան լաւ են ճանաչում. բոլորն էլ գիտեն, թէ այս քիչ խօսող, միշտ ունքերը վրա տուած մարդը ինչ մարդ է. պատճառն էլ հէնց այդ է, որ ոչ ոք չի վարժանում, թէ ինչո՞ւ նա տեղա՝ Րիւտլիի ձորումը չէ:

Էլ մարդ չունեն սպասելու. վալտեր ֆիւրստն էր որ եկաւ. և ահա՛ երեք կանտօնի՝ Ուրի, Շվիցի և Ունտերվալդենի ընտրուածները, թուով երեսուներեք հոգի, վեր կացան ու շրջանաձև կանգնեցին: Ծերունի տէրտէրը հրամայեց, որ բոլորեքեանն էլ տափը խրեն իրանց սուրերը և մի «ամման» կամ խորհուրդի կարգադրիչ շօկեն իրանց միջից: Առաջ մէկ ընտրեցին Շտաուֆախերին, բայց նա չկամեցաւ որ ինքը լինի գլխաւորը և ցոյց տուեց իննուսուն տարեկան ծերունի Բեդինգին, որովհետեւ նա էր իրանց միջին ամենից տարիքաւորը:

Եւ ահա այս մութնուզիշերին, բաց երկնակամարի տակ, Րիւտլիի ձորի միջին սկսուեց խորհուրդը: Այս այն խորհուրդն էր, որի վրա շվեյցարացիք երգեր են կապել և այդ երգերը մինչև օրս էլ նրանք երգում են:

Մի քանի խօսքով Շտաուֆախերը պատմեց, թէ ինչպէս մի ժամանակ իրանց պապերը եկել են այս երկիրը:

«Նրանք իրանց ձեռքով մշակել են այս աղքատ հողերը. նրանք իրար հետ մի արիւնով էին կապուած ու մի հայրենիք էր նրանց սնունդ ու կերակուր տուել և մեծացել: Այն ինչ, ուրիշ ազգերը, յաղթուելուն պէս, հնազանդուում ու ընդունում էին յաղթողներին իշխանութիւնը, շվեյցարացիք պինդ էին պահում իրանց անկախութիւնը. նրանք միայն իրանց յօժար կամքովը մտան գերմանացոց թագաւորի ձեռքի տակը: Մի անգամ չէ, երկու անգամ չէ, որ նրանք գերմանացիների համար արիւն են թափել. բայց տեսէք, թէ փոխարէնը ինչպէս են հատուցանում նրանք. էլ խաշներին հօտեր չի մնացել, որ տարած չ'լինեն էլ անտէր ու անպաշտպան մնացած ծերեր, էլ կանայք, էլ

երեխայք, բոլորին էլ չարչարում ունե տանջում: Երբ մարդ տեսնում է, որ աշխարհքումս էլ արդարութիւն չի մնացել, ասում էր Շտաուֆախերը, երբ դանակը ոսկրին է հասնում, երբ համբերութիւնն ասածդ կեանք չէ այլ ևս, այլ մահ է, այն ժամանակ մարդ պիտի Աստուծուն ազօթք անի ու թողութիւն խնդրի և ողորմած Աստուածը թողութիւն կը շնորհի այն արիւնի համար, որը այդ մարդը թափում էր իր աղքատիկ ուղեցած-չունեցածի, քաղցր ու սիրելի հայրենիքի, կնոջ և զաւակի պաշտպանութեան համար»:

Շտաուֆախերի ասած խօսքերը ամենքի վրա մեծ ազդեցութիւն ունեցան: Բոլորն էլ այնպէս վառուեցին, որ ամեն մարդ էլ ձեռքը տարաւ իր սուրը, ամեն մէկն էլ պատրաստ էր հէնց այն րոպէին գնալ՝ յարձակուել թշնամու վրա ու հանել իր սրտի վրէժը. բայց տէր հայրը հանգստացրեց նրան ասելով.

«Որդիքս, աւելի լաւ կը լինի, որ գործը դադարութեամբ վերջացնենք, եթէ կարելի է: Ե՛հ, զեռ ո՞վ է իմանում, կարելի է սկսի Ալբրեխտ թաղաւորը չը զիտէ էլ, որ մեզ

այսքան նեղացնում են. առաջ, եկէք մի գանգատ ուղարկենք նրան. կը տեսնենք, եթէ դարդներս դարման չեղաւ, այն ժամանակը մենք ինքներս մեր զլխի ճարը կը տեսնենք. միայն մենք լինենք սաղ ու մեր գէնքերը ո՛չ պակաս»:

Բայց Շվից կանտօնի գիւղացիներէից մէկը, որին արդէն մի անգամ կանտօնի կողմից ուղարկել էին թաղաւորի մօտ, ասեց, որ իրան չթողեցին էլ, որ Ալբրեխտի երեսը տեսնի և հէնց ինքը թաղաւորը հրամայել էր՝ թէ «այն գիւղացուն ասեցէք, որ ես շվեյցարացիներին երբ և իցէ մի ուրիշ ժամանակ կը մտաբերեմ»:

«Եւ, վերջապէս, Ալբրեխտից ի՞նչ լաւ բան պիտի սպասենք, ասում էր գիւղացին. միթէ դա այն Ալբրեխտը չէ, որ անիրաւութեամբ ու առանց մի պատճառի կոխներ է գցում անդադար իր հարեանների հետ, որ ինչ է գօտով ուրիշի հողերը ու հարստութիւնները իր ձեռքը գցի»:

Դրանից յետոյ առաջ եկաւ Ուրի կանտօնի ծերունի վալտեր Զիւրստը:

«Եղբայրներս ու բարեկամներս, — սկսեց

նա—խմացած լինէք, որ մենք նոր նոր շահերի ետևից չենք ընկնում. մենք միայն ուզում ենք ազատուել մեր վզին դրած ծանր լուծից, որի երեսը մեր պապերը տեսած էլ չեն եղել. Ուզում ենք, որ մեզ հանգիստ թողնեն. չը նեղացնեն, չը դիպչեն ոչ մեր հողերին, ոչ էլ մեր կանանց ու երեխաներին. ուզում ենք, որ մեզ չը վիրաւորեն, մեզ համար բանդեր չը շինեն. մեզ թողնեն, որ ապրենք այնպէս՝ ինչպէս որ ապրել ենք մինչև օրս հարիւրաւոր տարիներ՝ հանգիստ, մեր հալալ աշխատանքով: Ելի առաջուայ պէս, ինչպէս որ հարկն է, պատիւ կը տանք Ալլաի առջև ինչպէս թագաւոր մարդու. եղբայր, ո՛վ որ հողի հարկ է տալիս, թող սրահից յետոյ էլ ագնիւ կերպով տայ, ինչպէս որ առաջ էր տալիս: Կանենք այն՝ ինչ որ հարկաւորն է, ինչ որ մեր պարտքն է. էլ զրանից աւել անելը հարկաւոր չէ: Մենք միայն ուզում ենք վռնդել տեղակալներին ու նրանց ամբոցները քարուքանդ անել և եթէ կարելի կը լինի՝ այս բանը կանենք առանց կուլի, առանց արիւնի. հարկաւոր չէ ի գուր տեղից արիւն թափելը: Թող մեր

Թագաւորը տեսնի ու իմանայ որ այդ բանում մենք մեղք չունենք. մենք զէնքի ենք դիմում, որովհետեւ մինչև այդ տեղն են հասցրել մեզ».

Այդպէս շվեյցարացիք իրանց մէջ շատ երկար խօսեցին ու վճռեցին, որ սպասեն մինչև ջրօրհնէքը. ասում էին, որ այն ժամանակ տեղակալի բերդը մտնելը հեշտ կը լինի. որովհետեւ կը կարծեն, թէ մենք էլ ենք ընծայ բերողներից. մեր դժուարը բերդ մտնելն է. մտանք թէ չէ բերդը, իմացէ՛ք՝ որ մերն է. համ էլ սրա լաւը նա է, որ մինչև ջրօրհնէքը շատ ժամանակ ունենք, այնպէս որ օրով առաջ կարող ենք զէնքերի պատրաստութիւն տեսնել, որ բերդը մտնելուց յետոյ պաշարի պակասութիւն չը լինի մեր բերդը մտնելուն պէս՝ իսկոյն սարեբուժը կրակներ կը վառեն. այդ՝ ընդհանուր ապստամբութեան նշանը կը լինի. ո՞վ գիտէ, կարելի է, երբ աւստրիացիք տեսնեն, որ ամբողջ երկիրը իրանց դէմ է վեր կացել՝ հէնց իրանք ուզեանք բանը խաղաղութեամբ վերջացնել»։ Ահա թէ ինչեր էին խօսում շվեյցարացիք։

Մինչև որ դրանք այսպէս խորհուրդ էին անում, արեւը քիչ քիչ ընկաւ սարերի գլուխները: Ամենքն էլ ակամայ գդակները վեր առեցին ու սկսեցին աղօթք անել իրանց գործի աջողութեան համար: Քահանան բռնին օրհնեց ու ասեց.

«Սիրելի որդիներս, հէնց հիմա, այս սուրբ լուսաբացին՝ երբ մեր այս ձորերումը ամենքն էլ դեռ քնած են, եկէք երգումով հաստատենք մեր խօսքն ու դաշինքը: Այս բօպէից յետոյ եղբայրանանք ու երգունք, որ մեզանից ոչ ոք իր միւս ընկերին մենակ չկ թողնի՝ ոչ դժուար ընկած տեղը, ոչ փորձանքի և ոչ էլ դառնութիւն ժամանակ Ազնաւ լինենք, ինչպէս որ ազատ են եղել մեր պապերը. լաւ է մեռնենք, քան թէ մեր տուն ու տեղը, մեր ընտանիքները գերութեան մէջ թողնենք: Յոյսներս զնէնք Աստուծոյ վրա ու մարդկային գորութիւնից չը վախենանք. այն ժամանակ թող ինչ որ լինում է՝ լինի»:

Իրանց հին սովորութեան համեմատ, ամենքն էլ, խորհրդաւոր կերպով երեք մատները դէպի երկինք բարձրացրած, կր-

կնեցին երգումի խօսքերը ու եղբայրաբար մէկգմէկու համբուրեցին: Ամեն մէկն էլ մի տեսակ փոխվել էր, կամ թէ՛ ինչպէս ասում են, շարժված էր. ինչպէս երեւում էր, ով ինչ որ այստեղ տեսել ու լսել էր ի դուր չէր անցել նրա համար: Նրանք իրար հաստատ խօսք տուին, որ լուսթեամբ ընկերներ հաւաքեն ընդհանուր գործի համար. դրանից յետոյ շվեյցարացիք կամաց կամաց ցրիւ եկան. ամեն մարդ գնաց իրանց տուն: Իսկ արեգակը իր պայծառ լոյսը արդէն տաքածել էր ձիւնապատ սարերի զազաթների ու սառների վրա. նա լուսաւորել էր նոյնպէս այն մարդկանց ճանապարհները, որոնք դրանից մի քիչ առաջ դաշն էին կապել միասին ապրելու կամ միասին մեռնելու իրանց հայրենիքի համար: Վիճէլմ Տէլլի կինը՝ Հեզվիզան իմացաւ, որ Բիւտիլում խորհուրդ կայ՝ վախեցաւ, որ չը լինի թէ տեղակալի գէմ գաւազրութիւն լինի ու իր մարդուն էլ խառնեն այդ բանի մէջ: Այդ Հեզվիզան թէ առողջութեամբ և թէ սրտով թոյլ մի կին էր. ամբողջապէս իր ընտանիքի և տան գործերովն էր լինում

գրադված. երբ Տէլլը գնում էր որսի, այդ խեղճ կնիկը վախը սրտից չէր գցում ու մինչև նրա տուն գալը, սպասելուց աչքը ջուր էր կտրում. իսկ երբոր մարդը տուն էր գալիս ու պատմում, թէ ինչ տեղեր է եղել՝ Հեղվիգան սարսափելով էր լսում նրա սարերում արած անվախ քաջագործութիւնները: Ամեն անգամ, երբ Տէլլը տանից դուրս էր գալիս Հեղվիգային ափսոսանքով էր թուում, թէ նա՝ Տէլլը ճանապարհը կորցրել է սառնների միջին. մէկ էլ հէնց էր, թէ ոտն է դուրս պրծնում ու նա բարձր ժայռերի գլխից անդունդն է գլորվում, իսկ նրա ետևից անազին քարեր են թափվում ու նրան իրանց տակոյն անում:

Մօր սիրտը նեղանում էր, երբ տեսնում էր որ Տէլլը իր փոքրիկ երախաներին նետ գցելն էր սովորեցնում. այդ րոպէներում խեղճի սրտին վախութիւնից իսկոյն ջուր էր մաղվում, երբ մտածում էր որ նրանք էլ մի օր իրանց հօր նման, կեանքից ձեռք վերցրած, ուրախ ուրախ ընկնելու են այդ վտանգաւոր տեղերը: Բիւտլիի խորհուրդը Հեղվիգան իր համար դարդ էր շինել. ինչ որ էլ ա-

նում էր չէր անում՝ այդ բանը չէր կարողանում մոռանալ: Անդադար գնում էր, գալիս ու Տէլլին հարցովորձ անում նրանց դաւադրութեան մասին. աղաչում, պաղատում էր, որ նա այդ բանին չը խառնվի, ասելով, որ նրա կեանքը հարկաւոր է իր կնոջ ու երախաների համար, որ իրանք խեղճ են, որ առանց նրան իրանք անտէր ու անօգնական կը մնան. բայց ում էր ասում, ով էր լսողը:

«Չէ, ես կարող չեմ ընկերներիցս բաժանվել, չէ. ոչ կարող եմ, ոչ էլ ուզում եմ», ասում էր Տէլլը:

Հէնց այդ խօսելու միջոցին էր, որ յանկարծ Տէլլը վեր կացաւ և գնաց Ալտօրֆ Հեղվիգայի հօր՝ Վալտեր Ֆիւրստին տեսնելու: Հեղվիգան իմանում էր, որ տեղաւաղ Հէսսլերը հիմա ափսոսեղ է. այն էլ գիտէր, որ նա չի սիրում իր մարդուն, ուստի սկսեց նրան խնդրել որ այսօր Ալտօրֆ չը գնայ:

Իսկ Տէլլը ոչ թէ մենակ կնոջ խօսքը չը լսեց, այլ և իր պատիկ որդուն՝ Վալտերին էլ իր հետը տարաւ, ասելով, որ պապի

մօտն է տանում: Հեղվիգան, վախութիւնից սրտաճաք եղած, մնաց տանը մենակ իր ամենափոքր երեխայի հետ. խեղճ մայրը աչքերը գցել էր իր մարդու ու երեխայի քամակից, որոնք քանի գնում՝ այնքան հեռանում էին. վերջապէս, նրանք բոլորովին հեռացան ու այլ ևս չերեւացին:

Այնպէս որ Գիւրգիս հրապարակում երևում է մի ձող՝ Հէսսլերի գրակը ծայրին: Զողի կողքին երկու զինուոր է կանգնած. դրանց հրամայել են, որ մտիկ տան, որպէս զի այդ տեղով եկող գնացողը զուրկ տայ գրակին: Զինուորներն էլ են մնացել շուտրած. իզուր տեղից են նրանք առաւօտից մինչև երեկոյ կանգնած սպասում. ոչ ոք էլ չի ուզում զուրկ տայ գրակին. զիտմամբ, ամենքն էլ ուրիշ ճանապարհով են գնում, որ ինչ է գրակի մօտով չանցնեն: Բայց ահա երևաց Վիլհելմ Տէլլը. նա հէնց այդ ճանապարհովն էր գալիս: Նրա գէնքը մի աղեղ է, որից նա երբէք չի բաժանվում. իր փոքրիկ Վալտերի ձեռքից բռնած, գալիս է ու սպասում է նրան, թէ իրանց Շվեյցարիայից բացի սարերի քամակին ուրիշ շատ

ու շատ երկիրներ էլ կան: Այդպէս հայր ու որդի, զրոյց անելով, իրանց համար՝ միա՝ միա գալիս են մօտենում գրակին. սա նրանց աչքովը չի ընկնում. ուզում են նրա մօտով անց կենալ, առանց իմանալու թէ բանը ինչո՞ւն է. բայց մէկ էլ տեսնում են, որ մի ինչոր զինուոր հրացանի նիզակով կտրում է նրանց ճանապարհը ու հրամայում է, որ Տէլլը գլուխ տայ գրակին: Տէլլը զինուորի առածը չուզեց կատարել, բայց զինուորը ասեց, որ այդ անհնազանդութեան համար կը պահեն բանդը: Բանդի անունը լսելուն պէս, փոքրիկ Վալտերը լաց եղաւ ու սկսեց օղնութիւն կանչել: Երեխայի ձայնից հրապարակը հաւաքվեցին մի քանի զիւղացիներ, որոնք այդ ժամանակ այդտեղից մօտ ճանապարհով անց էին կենում. Վալտեր Թիւրստն էլ էր նրանց հետ: Խեղճ երեխան իր սպաին տեսաւ թէ չէ, իսկոյն աչքերը արտասուներով լցւած վազեց նրա մօտը, խնդրելով, որ նա չը թողնի որ իր հայրիկին բանդը գցեն: Թիւրստը հիմա հասկացաւ թէ բանը ինչ տեղ է: Նաուզ եց իր վեռայի տեղ երաշխաւոր լինել, բայց զի-

նուորները իրանց ասածին էին. նրանք իրանց էջն էին քշում, ու սկսեցին Տէլլին կապոտել, որ տանեն բանդը գցեն: Բայց քանի զնում էր՝ այնքան հրապարակը լցվում էր ազադակի վրայ եկած ժողովուրդով, որովհետեւ այդ լուրը ամեն տեղ հասել էր: Այդ անասելի ու չը տեսնված բռնութիւնը վրդովեց գիւղացիներին. նրանք վճռեցին Տէլլին ձեռքից չը թողնել և քիչ էր մնացել, որ թափվէին գինուորների վրա: Բայց հէնց այդ բոլէին որսկանների փողերի ձայներ եկան. «տեղակալը գալիս է, տեղակալը գալիս է» — լսելի եղաւ ժողովուրդի միջից: Զինուորները հէնց որ այդ լսեցին, սկսեցին առաջվանից աւելի գոռալ. «գաւաճանութիւն է սա. ապստամբութիւն է սա. բնդ-գիմութիւն է»: Հէնց այս խօսքումն էր, որ անտառից երեաց Հէսսերը՝ ձի նստած, նա բազէով թռչուն որսալու էր գնացել և հիմա իր գինուորված մարդկերանցով վերադառնում էր որսից:

«Դէ, հըւմ. ճանապարհ տուէք. յետ քաշվեցէք. ճանապարհից ռադ (կորէք). դէ, շնւա». այս ասելուց յետոյ նա գինուորնե-

րին հարցրեց, թէ «ինչ կայ, որ այսպէս հաւաքվել են»: Զինուորներից մէկը մատով ցոյց տուեց դէպի Տէլլը ու ասեց Հէսսերին.

«Այ ադա, տեսնում ես, մեղաւորը այս բանուգործը կտրված յիմարն է. սա է այս զարմազալի պատճառը. չի ուզում թէ գդակին գլուխ տայ, դրա համար էլ ես ուզում եմ տանում բանդը գցեմ. բայց ժողովուրդը չի թողնում»:

Երեսը մոայլած նա լսեց այս խօսքերը ու մի քիչ լուռ կենալուց յետոյ դարձաւ դէպի Տէլլը այս խօսքերով.

«Մի՞թէ դու այնքան քիչ ես յարգում թագաւորին և ինձ՝ նրա փոխանորդին, որ չես ուզեցել պատիւ տալ այս գդակին, որը հէնց նրա համար է կախ տուած, որ իմանան թէ ո՞վ է հնազանդ կամ ո՞վ չէ հնազանդ: Առաջի մարդը դու ես, որ իմ հրամանը չես կատարում»:

Ադա, բաշխիւր ինձ այս անգամ, չիմանալով եմ մեղք արել: Քո հրամանը չը կատարելը, որ ասես, մտքովս էլ չի անցել»: Հէսսերը մի քիչ լուեց ու յետոյ ասեց:

«Տէլլ, ճշմարիտ է այն, որ տեսնում եմ,

թէ նեա գցելում դու վարպետ ես. ասում են, այդ բանում քեզ հաւասար մարդ չկայ և որ դու այս կողմերում առաջինն ես»:

Մինչև հօրը բերան բաց անելը, որդին՝ Վալաները նրա տեղ պատասխանեց, ասելով.

— «Այո՛, այո՛, աղա՛. ճշմարիտ է, իմ հայրս հարիւր քայլում, ինչ խնձոր որ ասես, նետով ծառից կը կարի ու վէր գցի»:

— «Չը լինի թէ սա քո որդին է», հարցրեց Հէսսէրը Տէլլին:

— «Այո՛, աղա՛»:

— «Է՞լ ունես, թէ սա է»:

— «Ո՛չ, աղա՛, երկուսն է»:

— «Երկուսից որի՞ն էս շատ սիրում»:

— «Աղա՛, երկուսին էլ մէկ եմ սիրում»:

— «Դէ՛, որ այդպէս է, լաւ: Եթէ՛ դորդ են ասում, որ դու նետով խնձորը ծառից կտրում ես՝ վէր գցում, դէ՛, մէկ հնարդ ցոյց տուր մեզ. քո որդու գլխիցը խնձորը նետովդ թռցրո՛ւ: Բայց՝ տես, հիմիկվանից ասում եմ հա՛ ըստ անտղիւր. եթէ խնձորը մի անգամից չը թռցրիր, բառ իմացած լինես, որ գլուխդ թռցնել կը տամ»:

Ժողովուրդը անուշադրի մէջ ընկաւ այս

սարսափելի հրամանը լսելուց և մի ձայն անգամ չը հանեց: Խեղճ հայրը ի գուր տեղից էր ազաչում ու պաղատում Հէսսէրին:

«Ազատիր ինձ դրանից, Աստուած սիրեա, թող որդեսպան չը դառնամ. մի՛թէ ես իմ ձեռքովս իմ հարագատ որդու արիւնք պիտի թափեմ»: ասում էր Տէլլը: Եւ իսկ, բաւական էր որ ձեռքը մի քիչ դողդողար՝ իր որդուն սպանած պրծած կըլինէր: Բայց՝ Հէսսէրը նրան ահանջ չէր դնում. նախ անուշադրում էր, սիրտը քաւ էր կտրել:

«Ասում են, որ դու անսովոր բաներ ես սիրում» — պատասխանեց նա — «ասում են, որ դու մի ուրիշ տեսակ մարդ ես. քո ապրելը ու մտածելը էլ է մի ուրիշ տեսակ. հենց՝ դրա համար էլ ես մի անսովոր քաջադործութիւն ջոկեցի քեզ համար»: Ամենքն էլ մնացել էին զարմացած ու չզիտէին, թէ տեղակալը հանաք է անում, թէ իսկն է ասում: Բայց՝ նա (տեղակալը) իր կողքի ծառից մի խնձոր կտրեց, ու դառնալով հրապարակում հաւաքված բազմութեանը, գոռաց. «Տ՛ը, դէ՛, այ՛ Ժողովուրդ, դէ՛ն կացէք, տեղ տուեցէք: Ութսուն քայլ չափե-

ցէք: Հը, տես, հա՛, ծուռ չը խփես», ասեց նա Տէլլին: Իմ ձեռքիս ես դու, եթէ ուզենամ, կարող եմ քեզ սպանել տալ իսկ դրա փոխարէն քո վիճակդ քեզ եմ յանձնում. քո ձեռքիդ է՝ ապրելդ էլ, մեռնելդ էլ. թէ կարողացար սիրտդ ու ձեռքերդ պինդ պահել, այն ժամանակ՝ խօսք չկայ, կասեմ լաւ նետ գցող ես»:

Ո՛չ Հէսսերի թիկնապահների խնդրելը, որ նա իր անողորմ հրամանը փոխի, ո՛չ Վալ՝տեր Թիւրատի նրա առջև չոքել ու աղաչելը. ոչինչ էլ չօգնեց, բոլորն էլ ի գուր էր: Հէսսերը՝ կարծես թէ, խուլ էր, ոչ ոքի չէր լսում: Փոքրիկ Վալ՝տերը մօտեցաւ իր գետնին չոքած պապին, ապելով.

«Վեր կաց, վեր, պապի. ի՛նչ ես չոքել այդ քարատիրտ մարդու առջև: Դարդ մի անիլ. դու ասի՛ր, տեսնեմ, ես ռոտեղ կանգնեմ: Գիտես թէ վախենում եմ, չեմ վախենում: Հայրիկիս նետը ինձ չի դիպչիլ, նա այնպիսի նետ գցող է, որ թռչելու ժամանակ էլ է թռչուն վէր գցում»:

Հէսսերը հրամայեց, որ Վալ՝տերին ծառից կապեն. բայց նա իր մօտ եկած զի-

նուորին տղամարդի պէս զրո՛ն տուեց ու չը թողեց որ կապի, ասելով.

«Ի՛նչ ես անում. ուզում ես ինձ կապել. պէտքը չէ, չեմ ուզում. առանց այդ էլ ես ո՛չ շունչ կը քաշեմ, ո՛չ էլ տեղիցս կը շարժվեմ: Իսկ եթէ կապէք, ես համ կը գոռամ, համ ոտներս զետնին կը խփեմ, մի խօսքով, տեղս հանգիստ չեմ մնալ»:

Ճաբները կարած, ուղեցին, գոնէ, աչքերը կապտուն. բայց երախան դա էլ չը թողեց որ անեն.

«Ի՛նչ է, հէնց էք իմանում, թէ իմ հայրիկի նետիցն եմ վախենում, ասեց Վալ՝տերը: Միամիտ կացէք, աչքս էլ չեմ ճալի: Հայրիկ, սա չի հաւատում, մի ցոյց տուր է՛ ցոյց տուր, որ դու լաւ նետ գցող ես. այս անիրաւը մեր գլխին ուզում է փորձանք բերի: Հէնց սրա հակառակը՝ նետդ գցի՛ր ու խնձորը գլխիցս մի լաւ թոցրու»: Այս խօսքերը ասելով, նա արձակ համարձակ դնաց դէպի ծառը. խնձորը դրեցին նրա գլխին: Բազմութիւնը լուռ ու սարսափով նայում էր սրան:

«Հը, ի՛նչպէս ես. ինձ համար կարծես

թէ աղա է, ասեց Հէսսերը Տէլլին, մի քիչ սպասելուց յետոյ. ամեն ժամանակ զինուորական զուգը ինքդ ճորտ, բայց նետդ միշտ ձեռքիդ. մի բռնակ էլ նետդ ձեռքիցդ. չես տալիս. ա՛յ, հիմա քեզ համար լաւ նշանակ. դէ, եթէ լաւ տղայ ես, եթէ լաւ խիող ես՝ մի խփիր, տեսնեմ, ի՛նչպէս ես խփում»։

Տէլլը աղեղը լարեց ու նետը վրա դրեց. բայց իսկոյն խեղճի աչքերը սեպցան, զուգը շուռ տուեց ու աղեղը ձեռքից վեր բնկաւ։ Կանաչք վայ արին։

«Աղա, ասեց Տէլլը, առաջին անգամ Հէսսերի առջեւ բերան բաց անելով— աղա, ինձ սողանիր, ինչ ուզում ես արա, ինչ պատիժ ուզում ես տուր, միայն ինձ ազատիր այս կրակից. ինձ մի ստիպիլ, որ այս նշանակին խփեմ, ի սէր Աստծու»։

«Ձէ, ի՛նչ եմ անում քո մեռնելդ. իմ ինչիս է հարկաւոր, ասում էր Հէսսերը. ես, հէնց այնպէս, ուզում եմ տեսնեմ, թէ ի՛նչ պիտի նետ դրող ես դու։ Ի՛նչ կայ կարողացար ինձ այն փոթորիկովը Բաղամարտեանին լճի միւս կողմը անց կացնել. իմ ձեռքիցս նրան ազատելը հեշտ էր հա։ Դէ, էլ ի՛նչ

կայ. դու՛ որ այդպէս ամենքի համար փրկիչ ես եղել, դէ, մէկ ինքդ քեզ փրկիր, տեսնեմ ի՛նչպէս ես փրկում»։

Տէլլը նետը տափից վերցրեց. նրա ոտու ձեռքը դողդողում էր. աղաչանքը աչքերին, յոյսը կարած, նա մէկ տեղակալի երեսին էր մտիկ ապիս, մէկ երկնքին։ Իսկ չորս կողմի բազմութիւնը առաջվայ պէս վախից լուռ ու մունջ նայում էր սրան . . .

Յանկարծ, Տէլլը նետամանից մի նետ էլ հանեց, կոխեց կռնատակը ու գաղեց։ Բայց այդ բանը Հէսսերի աչքովն ընկաւ։

Հայրիկ ա՛յ, հայրիկ— կանչում էր երեխան ծառի տակից— անտղիր ու խփիր, մի վախենար, ես չեմ վախենում։ Տէլլը աղեղը լարեց։ Այդ ժամանակ Հէսսերի մարդկերանցից մէկը էլ չըկարողացաւ համբերել. սկսեց տեղակալին յանդիմանել, ասելով, որ նա խղճմտանք չունի, քարասիրտ է, քիչ էր մնացել, որ նրա վրա յարձակվի ու սուրի սէխը տայ նրան։ Բոլորն էլ իրանց ուշադրութիւնը այս երկուսի վրայ էին դարձրել ու սպասում էին թէ տեսնեն սրա վերջը ի՛նչ կը լինի . . . Իսկ աղեղը քանի դնում՝

այնքան աւելի էր լարվում, և յանկարծ—
 ո՞վ էր, ո՞վ չէր—բազմութեան միջից մէկը
 կանչեց. «խնձորը վէր ընկաւ, խնձորը վէր
 ընկաւ. Տէլլը դիպչել է. խփել է խնձորին,
 խփել է»։ Երախայի պապը՝ Թիւրստը, վա-
 խութիւնից ու ուրախութիւնից քիչ մնաց,
 թէ կանգնած տեղը վէր ընկնի։ Պատիկ
 Վալտերը վերջրեց գետնին ընկած խնձորը
 և ուրախ ուրախ հօր մօտը վազեց, ասելով.

«Հայրիկ, հայրիկ, ահա խնձորը. հ֛ր,
 տեսնում ես, որ ես, ասում էի. անխր ես
 գիտէի, որ դու ինձ չես խփել»։

Տէլլը որդուն գրկեց, իսկոյն չոքեց ու
 սկսեց փառք տալ Աստծու ամենակարող
 գօրութեանը։ Հէսսերը Տէլլի ձեռքից առաւ
 խնձորը ու ինքը իր աչքովը տեսաւ, որ իսկ
 որ նետը խնձորը ծակել էր ու անց կացել։
 Յետոյ, նա դառնալով դէպի որսորդը՝ Տէլլը,
 հարցրեց.

«Իսկ այն միւս նետը ինչո՞ւ համար կո-
 խեցիր կռնատակդ՝ թագցրիր»։ Առաջին
 անգամից Տէլլը չիմացաւ, թէ ինչ ասի.
 բայց մի քիչ սուս արեց ու ասեց.

Սկի, աղա, հէնց այնպէս. մեզանում այդ-
 պիսի սովորութիւն կայ»։

«Դա էլ մի պատասխան է, սր դու ես
 տալիս։ Չէ, դու ինձ ճշմարիտն ասա. մի
 վախենար, բաց բացարձակ պատասխանիր.
 ինչ էլ որ լինում է՝ լինի, ես քեզ բաշխում
 եմ», ասեց Հէսսերը։ Տէլլը նայեց տեղա-
 կալի երեսին ու շնչակտուր կերպով պա-
 տասխանեց նրան։

«Աստուածանից թագուն չէ՝ քեզանից ինչ
 թագցնեմ, աղա. մտքումս գրել էի, որ եթէ
 պատահամք նետը որդուս դիպչէր, միւս
 նետը քեզ էի խփելու՝ սպանեմ»։

Տեղակալ Հէսսերը երկար լռութիւնից յե-
 տոյ ասեց.

«Դէ, հիմա ինչ որ էլ ուզում է լինի, ես
 քեզ խօսք տուի, որ կը բաշխեմ քեզ. կեանքդ
 քեզ եմ բաշխում. իմ խօսքս խօսք է, ա-
 սածս ասած։ Բայց որովհետեւ հիմա ես
 իմացայ քո չար մտադրութիւններդ՝ դրա
 համար էլ ես քեզ մի այնպիսի ծակ կոխեմ,
 որ ոսկի Աստծու արդար լոյսի երեսն էլ չը
 տեսնես։ Է՛յ, տղերք, ձեզ հետ եմ այս բո-
 պէիս սրա ոտը ձեռը մի լաւ կապտեցէք»։

Ասելն ու անելը մէկ եղաւ. զինուորները իսկոյն վրա թափվեցին՝ իրանց մեծի հրամանը կատարեցին։ Բազմութիւնը Տէլլի չորս կողմը կտրեց. ամենքն էլ սկսեցին նրան մնաս բարեւ ասել։ Քաջ որսորդը օրհնեց իր որդուն, ասելով.

«Ահա այնտեղ է քո հայրիկը. այնտեղ՝ երկնքումն է նա. նրան աղօթիր դու միայն կենդանի լինես, ինձ էլ Աստուած կօգնի։ Այս՝ ինչ որ քեզ ասեցի, կասես մօրդ»։

Այս ասելով, նա համբուրեց Վալտերին ու բազմութեանը գլուխ տալով և մնաս բարեւ ասելով, Հէսսլերի ետեւից ընկած՝ գնաց. նա պահապաններով շրջապատված էր։ Տեղակալը վճռեց իր ասածը կատարել, այսինքն Տէլլին մի այնպիսի տեղ գցել, որ նա էլ Աստծու տուած լոյսը չը տեսնի. նաւակով նրան ֆիրվալշտագաի լճովը անց կացրեց ու տարուս իր կիւսնախտ ասված հեռու ամրոցը։ Տէլլը կապած ու կապկապած ընկած էր նաւակի յատակին և ինքը իր մտքում արդէն միաք բարեւ էր ասում կնոջ ու որդիներանց։ Նաւակումը Տէլլից ու Հէսսլերից բացի նստած էին՝ նրա զինակիրը և մի

քանի թիավարներ. իսկ Տէլլի նեղամանը ու աղեղը զեկի մօտ էին դառնում։ Յանկարծ սարերից մի այնպիսի բամբլ վեր կացաւ, մի այնպիսի բամբլ, որ վախուժիւնից քիչ մնաց թէ թիավարների չունչը կտրվի. էլ նրանցում ջան չէր մնացել. ամենքն էլ կարծում էին, որ էլ պրծում չը կայ, որ կօրան՝ դնացին։ Հէնց այդ միջոցին՝ նրանցից մէկը՝ դառնալով դէպի տեղակալը, ասեց.

«Այո, էլ մեզ պրծում չկայ. բոլորեք-եանս մի մազից ենք կախ. ոչ ղեկավարը, ոչ մենք՝ թիավարներս չենք իմանում, թէ ճանապարհը այս քարքարոտում ճրտեղով է գնում։ Բայց Տէլլը մեզ հետ է. նա համ ուժեղ է, համ ղեկավարել զիտէ, ուրեմն, աղա, ի՞նչ կը լինի, որ մէկ հրամայէք նրան, որ մի քիչ մեզ համար ղեկավարութիւն անի»։

Իսկոյն յետ արեցին Տէլլի ոտուձեռքը. Հէսսլերը նրան հրամայեց, որ ղեկի մօտ նըստի, իսկ զրա փոխարէն խոտաշաւ ագտառութիւն շնորհել։ Տէլլը նստեց, ուր հարկն էր, ու սկսեց ղեկավարել. բայց միեւնոյն ժամանակ իր աչքի տակով նայեց, թէ տեսնի, ճրտեղ է աղեղը. իսկ զրանից յետոյ

աչքը գցեց ժայռերին ու սկսեց մահ գալ ու գանել վեր ցատկելու համար մի յարմար ժայռ: Յանկարծ նրա աչքը վերևը տափակ մի ժայռ տեսաւ: Ալիքների գլխին կախ ընկած, դիք ու բարձր ժայռ էր և մեծ հնար ու սիրտ էր հարկաւոր, որ մարդ կարողանար նաւակից ափսեղ ցատկել:

Հը, աղերք, զօջաղ դրար եկէք*), զօջաղ» գոռաց Տէլը թիավարներին դառնալով. մեր դժուարը մինչև այն ժայռն է է, տեսնում էք. այն տեղ հասանք թէ չէ՝ էլ այնքան վախ չըկայ»: Թիավարները, որքան իրանց ուժումը ոյժ կար, թիերին գօռ տուին և մի երկու րոպէ չանցած՝ նաւակը հասաւ իրանց ուղած տեղը: Այդ ժամանակ Տէլը «այ Աստուած» ասելով ու իր գէնքը ձեռքը գցելով, հը արեց՝ ցատկեց ու զինքը գցեց ժայռի գլուխը. իսկ նաւակը ոտով զրոհ տուեց ու ալիքների ուէխը գցեց:

Ձկնորսը իր մանուկ որդու հետ լճի ափին կանգնած սարսափով նայում էին այս բանին. նրանք տեսան, թէ ինչ հրաշքով

ազատվեց Տէլը ու հրճուանքով ողջունեցին այդ քաջասիրտ աղամարդուն: Վիլհելմ Տէլին նրանք պատմեցին, որ նրան բռնելուց յետոյ շվեյցարացիք մի քիչ կոտրվել են:

«Գնահ կնօջա մօտ ու ասան, որ ես ազատվել եմ, բայց դեռ թագ եմ կենում. ով գիտէ, գուցէ տեղակալը ազատվեց» ասեց Տէլը ձկնորսին, որը նոյնպէս մասնակից էր Ռիւլիում եղած խորհրդին: «Իսկ աներոջս և առհասարակ Ռիւլիում եղածներին, շարունակեց Տէլը, կասես, թող դարդ չանեն ու քէփները սազ պահեն. կասես, որ Տէլի՞ ձեռքը հիմա ազատ է և շուտով նրա անունը վեր կենի ու նրա մասին ամենքն էլ կը սկսեն խօսել: Իսկ հիմա որդիդ թող առաջ ընկնի ու ինձ տանի Բրունին, որովհետեւ իմ ափսեղ լինելս հարկաւոր է»:

Ինչքան էլ որ ձկնորսը հարցուփորձ արեց Տէլին, թէ գնում է Բրունին ինչ անի, ինչ կայ, ինչ չըկայ հայն, բայց որոտըրը ոչինչ էլ պատասխան չը տուեց. երեխայի հետ միասին ճանապարհ ընկաւ ու արագ արագ, նեղ կածանը բռնելով, գնաց դէպի անտառ: Առանց հանգստանալու, համարեա

*) «Դրար գալ», նշանակում է շարժվել:

թէ, վագէվագ, երեք վերստ ճանապարհ գը-
նալուց յետոյ, նրանք հասան Բրուշին։ Եր-
տեղից մի գառիվայր ճանապարհ տանում
էր մինչև Կիւսնախա, ուր և ձկնորսի ողորմ
Տէլլին թողեց ու վերադարձաւ տուն։ Այս
ճանապարհի երկու կողմն էլ մռայլ ժայ-
ռեր էին պատել։ Նրանցից մէկը՝ որ թփե-
րի մէջ կորած էր, մի փոքր դէպի առաջ
էր դուրս ցցվել և հէնց այդտեղ կանգնեց
մեր քաջ սրտորդը ու թուլացած՝ նստեց
այնտեղ քարի նստարանի վրա, որը նեղա-
ցած ճանապարհորդների համար էր շինված։
Վէլինէլմ Տէլլը մտքումը դրել էր մի կըտ-
րական բան անել։ Նա գիտէր, եթէ տէրը
մի արասցէ, տեղակալը դուրս եկաւ լճի ա-
փը, հէնց նոյն իսկ այս ճանապարհովն է
գալու Կիւսնախա։ Տէլլը մտադրեց թագ
կենալ թփերի միջին և այնտեղից նետով
խփել ու սպանել Հէսսերին։ «Ես էլ կը վախ-
չեմ դէպի ժայռերը, կը թագնվեմ ու զրա-
նով նրա մարդկերանց ձեռքից կը պրծնեմ»
— ասում էր նա ինքն իրան։ Մտածմունք-
ների տակ նրա սիրտը անպէս էր ճնշված,
որ կարծես թէ մի ծանր քար էին զցել նրա

վրա։ Մինչև այսօրվան օրը Տէլլը մարդու
վրա, որ ասես, մի անգամ էլ ձեռք չի բարձ-
րացրել։ միշտ սպանել է, վեր է գցել վայ-
րենի կենդանիներ և գազաններ, ուրիշ ո-
չինչ։ Իսկ հիմա իր նման մարդուն պիտի
սպանի, մարդասպանի անունը պիտի ստա-
նայ։ Այս մի բան էլ կայ. չարագործ Հէս-
սերի կատաղութիւնից պիտի պաշտպանի
իր կնոջը, երեխաներին և քաղցը հայրենի-
քը։ Այս թշուառ նետովը Տէլլը կազատի իր
հայրենի երկիրը...։ Նա շատ սպասեց, ան-
համբերութեամբ նայում էր դէպի ուղին և
շատ հայելուց աչքերը ջուր կտրեցին։ Մո-
տից մի քանի մարդ անց կացաւ, բայց ոչ
մէկն էլ չէր իմանում, թէ տեղակալ Հէս-
սերը երբ է անց կենալու։

Մի Արմզարդա անունով գիւղացի կին էլ,
իր փոքրիկ երեխաներով, դուրս եկաւ ու
ճանապարհին կանգնեց։ Այդ կինը լսել էր,
որ այդտեղով անց է կենալու Հէսսերը և
այդ պատճառով եկել էր այստեղ սպասելու
մինչև նրա գալը, որ եկած ժամանակ ընկ-
նի նրա ոտները ու խնդրի, որ իր մարդուն
հանել տայ բանդից։ Տէլլի և Արմզարդայի

մօտ մի քանի մարդ էլ հաւաքվեց: Յան-կարծ, ճանապարհովը մի ձիաւոր, ձին քը-շելով սնց կացաւ. «տեղակալը, տեղակալը գալիս է» գոռաց նա:

Ինչպէս որ վերեւ ասեցինք, ժայռերից մեկը մի փոքր առաջ էր դուրս ցցվել՝ դէ-պի ճանապարհի մէջը. ժայռի գլուխը թփե-րով պատած էր: Հէնց որ Տէլլը ձիաւորի խօսքերը լսեց թէ չէ իսկոյն տեղից վեր ցատկեց, մտաւ թփերի մէջը կորաւ: Իսկ գիւղացի կիներ իր երեխաների հետ գնաց՝ ճանապարհի մեջտեղում կանգնեց: Վերջա-պէս, դուրս եկաւ Հէսսլերը իր զինակրի հետ միասին՝ երկուսն էլ ձի նստած: Արմզարդան վագեց դէպի ձիաները ու նրանց առաջը կտրեց:

«Ի՞նչ ես ուզում: Հեռու կաց ճանապար-հից. ճանապարհ տուր» գոռաց տեղակալը:

«Աղա՛, Աստուած սիրես, խեղճ եմ. ազա-տիր իմ մարդուս, արձակիր նրան, ասեց խեղճ կինը: Նա գնում էր սարերը խոտ հա-րում ու գրանով մեզ պահում: Ահա այժմ վեց ամիս է, որ նա բերդումը նստած, քո դատաստանիդ է սպասում. մենք էլ առանց

նրան մնացել ենք մի կտոր չոր հացի կա-րօտ ու քիչ է մնում, որ քաղցածութիւնից մեռնենք»:

«Հեռու կացիր, կորիր, դէ: Լաւ ժամա-նակ ես գտել. խօսք՝ բան ունես ասելու, եկ հիւանախա. հիմա սրա ժամանակը չէ» ասում էր Հէսսլերի զինակիրը: Բայց կիներ տեղիցն էլ չէր շարժվում, կանգնել էր ու լաց լինում: Հէսսլերը շնացաւ ու հրամայեց որ նրան բռնեն. բայց Արմզարդան, ձիան սանձը բռնելով, լացի ձայնով ասում էր.

«Ձէ, ինչի՞ց եմ վախենում. էլ ի՞նչ ունեմ կորցնելու որ կորցնեմ: Ի՞նչ էլ, երեխանե-րիս էլ գցիր ձիուդ օտի աակը ու կարկոխ-տուր: Աչքերդ չուում ես, կարծես թէ վա-խենում եմ. ինչքան ուզում ես չոխր: Տու-նըս քանգվել է ու պրծել. այնքան անբաղ-նուկ թիւն տեսայ, որ էլ ինձանում յոյս չը մնաց» և իսկ որ, այս ասելով, Արմզարդան երեխայոց հետ միասին ընկաւ ձիաների ա-ռաջը ու գոռաց.

«Կոխ տուր, կոխ տուր, որք ու անտէ-րունչ մնացած բալաներիս քշիր, քշիր ձիդ ու անց կացիր մեզանով, մեռնենք ու պրծ-

սենք քեզանից լաւ է, քան թէ այսպէս ապրենք. էլ բան չը մնաց, որ դու մեր գլուխը չը լինես բերած: Սեանայ քո օրը, որ մեր օրը սկսացրիր»:

Հէնց այդ միջոցին տեղակալի առաջը դուրս եկաւ մի գիւղական հարսանիք իրանց դաժնագուրնայով: Հարսանիքաւորները խումբը, այս սրտաճակիկ պատկերը տեսնելուն պէս, սառչեց ու իսկոյն տեղնուտեղը կանգնեց. իսկ երաժիշտների ձայները այնպէս կտրվեց, որ հէնց իմանաս, թէ փոքրները ընկաւ:

«Ե՛յ ծառաներս, քրտեղ էք. եկէք այս խելքից գնացած կնոջը քաշ տուեցէք՝ ճանապարհից հանեցէք. եթէ ոչ, իսկ որ ունակոյ կանեմ ու անց կենամ» բզաւում էր Հէսպերը: «Սա ի՛նչ յանգգնութիւն, համարձակութիւն է, սա էր մնացել. էլ հանգստութիւն չեն տալիս մարդու, ճանապարհին են բռնում. իրանց հարսանիք-մարսանիքներով ճանապարհս են կտրում. Անպիտաններ, շո՛ւն անիրաւներ անիծածներ, ես ձեզ կստեմ. տեսէք ես ձեզ ի՛նչ կանեմ. ձեր գլխին մի օյին բերեմ, որ... այնպիսի օրէնքներ հնա-

րեմ՝ ձեզ համար, այնպիսի պատիժներ. որ...»: Բայց յանկարծ, դեռ խօսքը չը վերջացրած, Հէսպերը ձեռքը դրեց սրտին ու պինդ սեղմեց. նետը գիպչել էր նրա սրտին: Նա մի այս կողմ՝ մի այն կողմ՝ թեքվեց ու վեր ընկաւ ձիուց. «վա՛յ, սա Տէլլի նեան էր» այս էր տեղակալ Հէսպերի վերջին խօսքերը:

Նւ ճշմարիտ որ, այն բոպէին քարի գրդին երկաց Վիլհելմ Տէլլը: «Հ՛ը, նեա գրցողին ճանաչեցի՛ր: Հիմա կասեմ, որ սրանից յետոյ աղաւ ենք, գերութեան վերջ տուինք. մեր հայրենիքը պրծաւ քեզանից. էլ չեն կարող վրաս տալ՝ այս խօսքերը ասելով, Տէլլը կորաւ ժայռերի միջին.

Ամեն կողմից ժողովուրդը վազ էր տալիս դէպի ճանապարհը, հարսանիքը ցրիւ եկաւ: Ամենքն էլ մեռնող տեղակալի չորս կողմը կտրեցին և նայում էին իրանց այդ չարագործի վերջին տանջանքներին: Որ ասես, սկի մէկն էլ տեղից չը շարժվեց, թէ ինչ է նրան օգնութիւն հասցնի. ոչ մէկի երեսին էլ ցաւակցութեան նշոյլն անգամ չէր երևում: Դեռ այդ ոչինչ. հէնց որ նա իր վերջին շունչը տուաւ թէ չէ, իսկոյն

հարսանիքի գիւղական երաժիշտները մի ժողովրդական ուրախ երգ սկսեցին ածել. ամենքը սկսեցին մէկմէկու վզով ընկնել, իրար համբուրել գոռալ ու գոչել. «ազատ ենք, ազատ, ա՛յ եղբայրներ, բարեկամներ. մեր չարագործը սատկեց՝ պըծաւ. սրանից յետոյ մենք ազատ ենք նրանից բոլորովին ազատ: Դէ, շուտ արէք, սարերումը կրակներ վառեցէք զրանով ենք իրար նշան տալու: Ամեն մարդ թո՛ղ զէնք վերցնի, գնում ենք. եկէք գնանք քանդենք բերդերը, աւերակ դարձնենք, կոտորատենք բանդերի դռները... փշրենք մեր գերի ընկած եղբայրներին շղթաները ու ազատենք նրանց»:

Բոլոր բազմութիւնը աղմկալի կերպով ցրբիւ եկաւ. այն գառիվայր ճանապարհին մենակ գինակիրը քնաց, որը իր տիրոջ գիակի վրա ընկած՝ լաց էր լինում:

Տէլլի կինը՝ Հեղվիզան, ուրախութեամբ լսեց, որ իր ամուսինը կէնդանի է և շուտով գալու է տուն: Նա արդէն մարդուն մեռած էր համարում և շատ դառն արտասուք էր թափել նրա վրա. իսկ այժմ իր երեխաների հետ միասին նրա գալուն էր սպասում,

բայց հանգիստ չէր կարողանում սպասել: Սեղանի վրա ընթրիք դրեց ու կրակ վառեց, որ համ Տէլլը ցրտից տաքանայ, համ էլ նրա շորերը չորացնի:

«Երեխայք, կրկնում էր Հեղվիզան անդադար. գիտէ՞ք ինչ կայ. ախր այսօր հայրիկը գալու է. գիտէ՞ք թէ չէ. արդեօք իմանո՞ւմ էք, որ նա ազատվել է, որ մենք ամենքս էլ ազատվել ենք: Տեսնո՞ւմ էք՝ դուք ինչ հայր ունէք. նա փրկեց, նա ազատեց իր հայրենիքը. նա մեր պարծանքն է, ձեր հօր անունովը պիտի պարծենաք, որդիքս»:

Բայց փոքրիկ Վալտերը ուզում է ցոյց տալ, որ ինքն էլ կայ. չի ուզում որ իրան մոռացած լինեն:

— Մայրիկ, ասում է նա, գիտե՞ս, ախր նեաը իմ գլխիս մօտով տոժալի անց կացաւ. իսկ ես. որ առես, մի մազի չափ էլ չը ծովեցի»:

— Վե՛լ, կձեմ քեզ, ուտե՛մ քեզ, նախշուն բալաս. այ դու իմ սիրտս, իմ հոգիս. էլի դու իմ կշտիս ես. Աստուած պապը քեզ պահեց ինձ համար» ասում էր մայրը դրկելով:

— «Մայրիկ, մայրիկ, հայրիկը եկաւ, հայ-

ըրկը» ուրախ ուրախ կանչեց Վիլհելմը:

— «Ո՛ւր է, ո՛ւր» հարցրեց Հեղվիզան, նա մի ուղեց ամուսնի առաջը վազել, բայց տեղից չը կարողացաւ շարժվել, ուրախութիւնից քիչ փնաց թէ վէր ընկնի. զրան շրջափայտից (չարշիվա) բռնելով, մի կերպ իրան պահեց: Տէլլը մտաւ սենեակը, երեխայքը խալոյն վազեցին ու փաթաթվեցին հօրը վզովը: Տէլլը դառնալով դէպի կիներ, ասեց.

— «Աղջի Հեղվիզա, Աստուած մեզ օգնեց: Դէ, հիմիկվանից դէնը էլ մենք անբաժան կը լինենք»:

— «Պէտք է իմանայիր, թէ քեզ համար ինչպէս էի վախենում» ասում էր Հեղվիզան լալով ու զրկելով իր մարդուն:

— «Դէ, լաւ է, հանգստացիր. ամեն ինչ անց կացաւ՝ պրծաւ. տեսնում ես, ես էլի ձեր կշտին եմ, ձեզ հետ միասին»:

— «Հայրիկ, բա քո աղեղդ ո՛ւր է» հարցրեց Վալտերը:

— «Մի սուրբ տեղ եմ զրել՝ մատուռում, որդիս: Էլ որսի համար ինձ հարկաւոր չէ, պատասխանեց Տէլլը որդուն:

Հեղվիզան, զարհուրած, յետ քաշվեց ա-

մուսնուց, ասելով «սպանեցիր, տատ, դո՛ւ սպանեցիր... այս ձեռքը... մարդասպանի՞ ձեռք է...»:

— «Այո, տեսնում ես, այս ձեռքն է փրկել մեր երկիրը. սա է ձեր պաշտպանը, տեսեց Տէլլը համարձակօրէն: Ես մաքուր խղճմտանքով եմ ձեռքս դէպի երկինք բարձրացնում»: Հէնց այդ միջոցին ներս վազեց փոքրիկ Վիլհելմը. նա գնացել էր միւս սենեակը, որ հօր համար չոր շորեր բերի:

«Հայրիկ, կանչում էր նա. ներս վազելով, պապը գալիս է, նրա ետեւիցն էլ մի մեծ, մեծ բազմութիւն: Քեզ կանչում են ու ասում են, որ դուրս գաս փողոցը»:

Տէլլը կնոջ և երեխաների հետ միասին դուրս եկաւ դռներ: Եւ իսկ որ, մեր քաջ որսորդի տան առաջին մեծ բազմութիւն էր հաւաքվել. Վալտեր Ֆիւրստն էլ էր նրանց միջին: Տէլլի որդիները արդէն վազել էին ու գնացել նրա մօտ: Բազմութեան մէջ կանայք էլ կային, երեխաներ էլ. կային և ազնուականներ՝ որոնք նոյնպէս խառնվել էին ապստամբների հետ: Աղջիկերքը ձեռքներին մի մեծ ձող բռնած, որի ծայրին

սպանված Հէսսերի գգալն էր ցցած, ծիծաղելով ու ծաղր անելով, գէպի առաջ էին գալիս. երաժիշտներն էլ իրանց փողերն էին փչում: Հէնց որ Տէլլը տնից դուրս եկաւ թէ չէ, իսկոյն բազմութիւնը նրա առաջը կտրեց՝ կիսաշրջան կազմելով. երաժշտութիւնը, ծիծաղը, ուրախութեան ձայները, բոլորն էլ նոյն բոպէին կտրվեց. բազմութեան միջից առաջ եկաւ Տէլլի աներ՝ Վալտեր Գիւրստը, Մելխտալի ու Շտաուֆախերի հետ. նրանք մօտեցան սրտաշարժ եղած Տէլլին ու համբուրեցին նրան,

— «Դէ, Վիլհէլմ, մենք եկել ենք քեզ շնորհաւորելու ու շնորհակալութիւն անելու քեզանից: Մեր հայրենիքը հիմա բոլորովին ազատ է: Ամեն ինչ այնքան շուտ, համ էլ այնքան լաւ գլուխ եկաւ, որ սկի այգալէս մենք ինքներս յոյս չունէինք: Հէնց որ դու, տեղակալին սպանելուց յետոյ փախչեցիր ու թագ կացար սարերումը թէ չէ՝ իսկոյն քեզանից յետոյ սարերումը կրակներ վառեցին ու բերդերի վրա յարձակվեցին: Քո նետի ձայնն էր, որ ամենքի մէջ ապստամբութեան շարժում գցեց: Մեր թշնամիները

յաղթվեցին. շարդուփշուր եղան. նրանց բոլոր բերդերը այժմ մեր ձեռքին է: Այն բանը՝ որ մենք մեր ձեռքով մեզ համար էինք շինում, քանդեցինք ու աւերակ դարձրինք, հիմնովին աւերակ: Տեղակալ Լեանդաբերգը առաջ մի ուղեց փախչել, բայց Մելխտալը նրա ետեից ընկաւ, հասաւ ու բռնեց՝ բերաւ իր կուրացած հօր մօտ: Ծերունին նրան չէր ուզում բաց թողնել, միայն նա երգում կերաւ, որ էլ Շվեյցարիայում չի մնալ: Մենք մենակ թագաւորիցն ենք վախենում, բայց Աստուած նրան էլ իր արարմունքների համար պատիժ հասցրեց: Նա խլել է իր եղբօրորդու ձեռքից նրա ժառանգութիւնը. նա էլ խփել է՝ նրան սպանել: Եւ վերջապէս, թագաւորի որբեւայրի մնացած կողմիցն էլ մարդ է եկել ու թուղթ բերել. այդ թղթովը նա մեզ յետ է տալիս մեր առաջվայ իրաւունքները: Հիմա, ինչպէս տեսնում ես, Տէլլ, սրանից յետոյ մենք ազատ ենք և հէնց դրա համար է, որ այսքան բազմութեամբ եկել ենք քեզ շնորհաւորելու, իբրեւ մեր ազատողին: Տեսնում ես այս սարերը, քանի որ սրանք այստեղ

են՝ իմացած լինես. որ քո անունդ միշտ կը
յիշվի, միշտ կը մնայ. այն չեն մոռանալ,
որ Տէլը հետով խփեց ու իր հարազատ որ-
դու գլխից խնծորը թոցրեց. որ Տէլն էր,
որ սպանեց Հէսսլերին ու ազատեց Շփեյ-
ցարեան»:

Կեցցէ մեր Տէլը, կեցցէ. կեցցէ մեր
փրկիչը, կեցցէ մեր ազատողը կեցցէ—այս
ազմկալի զոռում ցոչումները և փողերի
ձայները կարեցին Թիւրստի խօսքերը:

Հեռուում, չորս կողմի զիւղերում, դան-
դակների ձայնն էր, որ տարածվում էր դէ-
պի ամեն կողմ. նրանց զրնդ-զրնդոցն էր,
որ սար ու ձոր լցել էր ու ամեն տեղ էլ
ձայն էր տալիս: Աստեղ ու այնտեղ կը-
րակներ էին վառվում ու պլպլում: «Ուռնայ,
հէյ, ուռնայ. ազատ ենք ազատ. ապրի
Տէլը, ապրի. կեցցէ նա, կեցցէ»—ամեն
տեղ էլ այս էր լսվում:

Այս բանը 1308 թուականի կադանդ օրն
էր:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0323084

14563

